

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 29^{ΗΣ} ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1990

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΒΛΑΧΟΥ

ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΙΣ ΚΛΑΣΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΓΓΙΚΟΥ Κ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΤΡΥΠΙΑΝΗ

Οί κλασικές σπουδές έχουν, ως γνωστόν, δύο σκέλη. Τò πρῶτο ἀφορᾷ τὸν ἀρχαῖο ἑλληνικὸ κόσμο, δηλαδή τὴν ἱστορία καὶ τὸν πολιτισμὸ τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὸν 8ο αἰῶνα π.Χ. καὶ λήγει μὲ τὴν μεταφορὰ τῆς πρωτεύουσας τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας ἀπὸ τῆς Ρώμης εἰς τὴν Κωνσταντινούπολη τὸ 330.

Τὸ δεύτερο, τὸ Ρωμαϊκὸ σκέλος, ἐξετάζει τὰ ρωμαϊκὰ πράγματα ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ρώμης μέχρι τῆς πτώσεως τῆς δυτικῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τὴν τελικὴν κατάληψη τῆς Ρώμης ἀπὸ τοὺς Γότθους (443).

Δυστυχῶς, τὸ ρωμαϊκὸ σκέλος τῶν κλασικῶν σπουδῶν ἔχει τελείως παραμεληθεῖ εἰς τὴν χώρα μας, ἐνῶ δὲν νοεῖται σοβαρὰ μελέτη τῆς κλασικῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος χωρὶς τὴ μελέτη τῆς Ρώμης.

Ἡ Ρώμη δίνει ὅλες τὶς συμπληρωματικὰς γνώσεις γιὰ τὴν ἀρχαιότητα. Καὶ γιὰ μᾶς τοὺς Ἑλληνες, εἶναι ὁ κρίκος ὁ ὁποῖος συνδέει τὴν ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα μὲ τὸ Βυζάντιο, δηλαδή τὶς δύο σπουδαιότερες περιόδους τῆς ἑλληνικῆς Ἱστορίας.

Εἰς τὴ σημερινή μου ὁμιλία θὰ περιορισθῶ μόνον εἰς τὸ ἑλληνικὸ σκέλος τῶν κλασικῶν σπουδῶν. Γιὰ τὸ ρωμαϊκὸ ἔχω ἤδη μιλήσει εἰς τὴν Ἑταιρεία Ρωμαϊκῶν Σπουδῶν.

Τὸ κύριο καὶ σπουδαιότερο χαρακτηριστικὸ τοῦ κλασικοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ εἶναι ὁ ἀ ν θ ρ ω π ι σ μ ὸ ς του. Ἐβαλε τὸν ἄνθρωπο εἰς τὸ κέντρο τῆς εἰκόνας, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς παλαιούς πολιτισμούς τῆς Μέσης Ἀνατολῆς, τῶν Αἰγυπτίων, τῶν Ἀσσυρίων, Βαβυλωνίων ἢ τῶν Ἰουδαίων, οἱ ὅποιοι εἶχαν τὴν θεότητα ὡς κέντρον τοῦ κόσμου των. Οἱ Ἑλληνες ἀντικατέστησαν τὴν θεότητα μὲ τὴν «λατρεία»

τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως εὐστοχότατα μᾶς λέγει ὁ Πρωταγόρας «πάντων χρημάτων μέτρον ἄνθρωπος».

Οἱ Ἕλληνες ὑπῆρξαν κατ' ἐξοχὴν ἀνθρωπολάτρες. Ἄκόμη καὶ τοὺς θεοὺς των, τοὺς παρέστησαν ἀνθρωπόμορφους καὶ τοὺς ἀπέδωσαν ὅλα τὰ προτερήματα καὶ ὅλα τὰ ἐλαττώματα τοῦ ἀνθρώπου. Ἀνθρωπόμορφα παρέστησαν καὶ στοιχεῖα τῆς φύσης, ὅπως τοὺς ποταμοὺς ἢ τὰ δένδρα, καὶ ἀκόμη καὶ τὴ στατική δύναμη τῆς κολόνας ἀνθρωπομορφικῶς τὴν παρέστησαν, ὡς Καρυάτιδα· καὶ ἡ ἱστορία τῆς ὅλης ἑλληνικῆς τέχνης κυριολεκτικῶς ἐξισοῦται μὲ τὴν κατάκτηση τῆς ἀριότερης ἀναπαράστασης τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία δὲν εἶναι σὲ τελευταία ἀνάλυση παρὰ ἡ προσπάθεια νὰ κατανοήσουν οἱ Ἕλληνες τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴ φύση, μὲ κύριο σκοπὸ νὰ βρεθεῖ ὁ ὀρθὸς τρόπος ζωῆς.

Μεγίστη ὑπῆρξε ἡ συμβολὴ τῆς ἑλληνικῆς Ἱατρικῆς εἰς τὴν ἔρευνα τοῦ ἀνθρώπου, τῆς πρώτης Ἱατρικῆς ποὺ βάσισε τὴν ἔρευνά της ἐπὶ τῆς παρατηρήσεως καὶ τοῦ πειράματος καὶ ἐγκατέλειψε τὶς παλαιᾶς προλήψεις καὶ τὴ γνώμη, ὅτι ἡ ἀσθένεια εἶναι κακὸς δαίμων ποὺ καταδυναστεύει τὸν ἄνθρωπο καὶ πρέπει μὲ ἐξορκισμοὺς ἢ ἄλλα μαγικὰ μέσα νὰ ἐκδιωχθεῖ.

Τὸν ἄνθρωπο τὸν ἐθαύμασαν καὶ τὸν ἀγάπησαν οἱ Ἕλληνες παρακολουθοῦντες τὰ λαμπρὰ γυμνασμένα σώματα εἰς τοὺς μεγάλους πανελλήνιους ἀγῶνες, τὰ Ὀλύμπια, τὰ Πύθια, τὰ Νέμεα ἢ τὰ Ἴσθμια. Εἰς τοὺς ἀθλητὲς αὐτοὺς δὲν ἔβλεπαν διαχωρισμὸ ψυχῆς καὶ σώματος, καὶ τὰ δύο ἀποτελοῦσαν ἓνα σύνολο, ὅπως καὶ τοὺς ἀπεικόνισαν καὶ εἰς τὰ ἀρχαῖκα ἀγάλματα τῶν νικητῶν. Σύντομα ὅμως ἀντελήφθησαν ὅτι ὑπῆρχε ἓνας «κ ὀ σ μ ο ς», μία πειθαρχία, εἰς τὸ ἀνθρώπινο σῶμα, ὅτι ὑπῆκουε εἰς ὀρισμένους νόμους. Ἀπὸ τὸ σῶμα μετέφεραν τὴν ἔννοια τοῦ «κόσμου» καὶ εἰς τὴν ψυχὴν, ἡ ὁποία λειτουργεῖ ἐπίσης σύμφωνα μὲ ὀρισμένους νόμους, ὅτι δηλαδὴ δὲν εἶναι τυχαία ἢ ροῆ αὐτῆ τῶν συναισθημάτων καὶ τῶν νοημάτων ποὺ μᾶς πλημμυρίζει. Ἀπὸ τὸν Σωκράτη βέβαια καὶ ἔπειτα ἐπεβλήθη ὁ δυϊσμὸς σώματος καὶ ψυχῆς, ὁ ὁποῖος καὶ ἄλλαξε τελειῶς τὴν εἰκόνα τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐπειδὴ οἱ Ἕλληνες ἔβαλαν τὸν ἄνθρωπο εἰς τὸ κέντρον τῆς εἰκόνας, εἰς τὴ θέση τῆς θεότητος, δὲν σημαίνει ὅτι ἦσαν ἄθεοι ἢ ἀσεβεῖς. Εἶχαν πολλὰ περίφημα ἱερά, τὰ ὁποῖα κοσμοῦσαν μὲ πολύτιμα ἀφιερῶματα, ἱδρυσαν ἀγῶνες, λαμπαδοδρομίας καὶ θεατρικὲς παραστάσεις πρὸς τιμὴν τῶν θεῶν τους, ἔκαναν θυσίας πρὶν ἀπὸ κάθε σημαντικὴ στρατιωτικὴ ἢ ἄλλη πράξι, ἐπίστευαν εἰς τὰ Μαντεῖα τους, ἰδίως εἰς τὸ Μαντεῖο τῶν Δελφῶν, τὰ ὁποῖα τακτικὰ συνεβουλεύοντο.

Ἡ λατρεία δὲν ἦταν ὀργανωμένη ἀπὸ τὴν πολιτεία, ἦταν ὑπόθεση ἰδιωτικὴ· δὲν ὑπῆρχε ἐπίσημο κρατικὸ ἱερατεῖο, ὅπως π.χ. εἰς τὴν Αἴγυπτον, ποὺ νὰ ἐξουσιάζει τὴν γραφὴν καὶ τὶς γνώσεις, πράγμα τὸ ὁποῖον ἐβοήθησε πολὺ τὴν ἐλεύθερη πνευματικὴ ἐξέλιξη τῶν Ἑλλήνων.

Και γεννᾶται βέβαια τὸ πρωταρχικὸ καὶ μέγα ἐρώτημα, ποιοὶ ἦσαν οἱ Ἕλληνες τῆς κλασικῆς ἐποχῆς; Πρέπει ἐξ ἀρχῆς νὰ ξεκαθαρισθεῖ ὅτι βιολογικῶς καθαρὸ ἑλληνικὸ αἷμα δὲν ὑπῆρχε, οὔτε εἰς τὶς προϊστορικὰς ἐκεῖνες μεγάλες μετακινήσεις τῶν λαῶν, οὔτε εἰς τὰ κύματα τῶν «Ἑλλήνων» τὰ ὁποῖα διαδοχικῶς κατῆλθαν εἰς τὸ Νότιο ἄκρο τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου, ποὺ δημιούργησαν καὶ κατέλυσαν τὴν δύναμη τῶν Μυκηναίων καὶ τῶν ἄλλων προϊστορικῶν ἀρχόντων τῆς Ἑλλάδας. Φαίνεται ὅτι ἡ ἱστορικὴ παράδοση διεκόπη μὲ τὴν πτώση τῶν Μυκηναίων καὶ παρέμεινε μόνον ὡς ἀποσπασματικὰ στοιχεῖα εἰς τὴν μετέπειτα ἱστορικὴ μνήμη, ὅπως τὰ βρίσκουμε καὶ ἐξιδανικευμένα πλέον εἰς τὰ Ὀμηρικὰ Ἔπη.

Οἱ μεγάλες ἀνασκαφές καὶ ἔρευνες τῶν Schliemann, Blegen καὶ Sir Arthur Evans –ὁ τελευταῖος μάλιστα ἀνάστησε ἓνα ὁλόκληρο πολιτισμὸν, τὸν Κρητικὸν– ἔγραψαν μιὰ νέα σελίδα Ἑλληνικῆς ἱστορίας. Γιὰ πολὺ χρόνον ὅμως δὲν ἐθεωροῦντο «ἱστορία», ἀλλὰ ἀπλῶς «προϊστορικὴ ἀρχαιολογία», καὶ ἡ ἱστορικὴ ἔρευνα, ἡ ὁποία ἔπρεπε νὰ βασίζεται εἰς ἔγγραφα κείμενα, ἤρχιζε μὲ τὰ γεγονότα τὰ μετὰ τὸ 776 π.Χ., παραδοσιακὴ ἀρχὴ τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων. Ἔτσι π.χ. ἔγραφαν τὰ Statutes, ὁ ὀργανισμὸς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ὁξφόρδης.

Ἀπὸ τὸν μεγάλο ἀριθμὸν τῶν εὐρημάτων, ἀντικειμένων πάσης φύσεως, τὰ ὁποῖα ἀνέσκαψαν οἱ ἀρχαιολόγοι, ἔγινε δυνατὸν νὰ βγάλομε σπουδαῖα ἱστορικὰ συμπεράσματα. Ἀλλὰ ἀρχικῶς τίποτε ἀκόμη δὲν εἶχε βρεθεῖ ἐνεπίγραφον μὲ τὴν Μυκηναϊκὴ γραφὴ τὴν ὁποῖαν ἀργότερα ἀνακάλυψαν καὶ ἐμελέτησαν ἀρχαιολόγοι καὶ γλωσσολόγοι. Εἰς τὴν Κρήτην ἦτο γνωστὸν κυρίως τὸ Κρητικὸ ἀλφάβητον, ἡ Γραμμικὴ Γραφὴ Α', τῆς ὁποίας τὴν γλῶσσα δὲν γνωρίζομε.

Τέλος τὸ 1932 πολλὰς πινακίδες τῆς Γραμμικῆς Β' γραφῆς εὐρέθησαν εἰς τὴν Κρήτην καὶ τὴν Πύλον, καὶ τὸ 1952 ὁ Ventris κατόρθωσε νὰ ἀναγνώσει τὴν Γραμμικὴ Β' Γραφὴν καὶ νὰ δεῖξει ὅτι ἡ γλῶσσα τῆς ἦταν πράγματι ἑλληνικὴ.

Ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσεια, ἔχουν βεβαίως μελετηθεῖ γιὰ περισσότερον ἀπὸ 2000 χρόνια καὶ δὲν ὑπῆρξε περίοδος εἰς τὴν ὁποία νὰ μὴν θεωρηθοῦν ὡς ὕψιστο ἐπίτευγμα τῆς καλλιτεχνικῆς φαντασίας τοῦ ἀνθρώπου· παραμένει ὅμως μεγάλο πρόβλημα ἐὰν παρουσιάζουν καὶ ἱστορικὰ γεγονότα ἢ εἶναι καθαρὴ ποίηση.

Ἡ Ἰλιάς διέσωσε καὶ μιὰ πολιτικὴ διάρθρωση τοῦ Μυκηναϊκοῦ κόσμου μὲ τὶς Μυκῆνες καὶ τὸν Ἀγαμέμνονα ἀρχηγὸν καὶ πολλὰ ἄλλα ὑποτελῆ βασιλεία ὀργανωμένα γύρω ἀπὸ τὸ ἀνάκτορον (ὅπως τῆς Τύρινθος, τῶν Θηβῶν ἢ τῆς Πύλου), ποὺ φαίνεται ἀκριβῆς. Οἱ πινακίδες τῆς γραμμικῆς Γραφῆς Β' οὔτε ὑποστηρίζουν οὔτε καταδικάζουν τὴν ἄποψη αὐτή. Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ μᾶς λέγουν εἶναι πάρα πολλὰ γιὰ τὴν μυκηναϊκὴ οἰκονομία, ἰδίως τοῦ Βασιλείου τῆς Πύλου, ἡ ὁποία φαίνεται ὅτι εἶχε διοίκηση μοναρχικὴ καὶ πολὺ ὀργανωμένη γραφειοκρατία, ποὺ ἐνεργοῦσε μὲ μεγάλο ἀριθμὸν ὑπαλλήλων, ποὺ μετροῦσαν, συνέλεγαν, διένεμαν, διέταζαν καὶ κατέγραφαν. Ἡ δουλεία ἦταν διαδεδομένη

και πολὺ ὀργανωμένη. Ἡ ἐργασία ἦταν εἰδικευμένη, καὶ τὰ κτήματα διανεμημένα μὲ πολυσύνθετο τρόπο.

Αὐτὴ τὴν εἰκόνα δὲν μᾶς τὴν δίνει ὁ Ὅμηρος. Βεβαίως οἱ πινακίδες τῆς Γραμμικῆς Γραφῆς Β' εἶναι μονόπλευρες, καὶ δὲν λέγουν τίποτε ἢ σχεδὸν τίποτε γιὰ τὴν Μυκηναϊκὴ ζωὴ, ὅπως τὴν ξέρομε ἀπὸ ἄλλες πηγές, ἢ γιὰ τὴν φιλολογία.

Γύρω ἀπὸ τὸ 2000 ἢ τὸ 1900 π.Χ. ἓνας ἐλληνόφωνος λαὸς κατέλαβε τὴν ἔπειτα λεγομένη Ἑλλάδα καὶ ἐγκαταστάθηκε ἐκεῖ μονίμως. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὑπῆρξε μεγάλη ἀνάμιξη αἵματος μὲ τοὺς προέλληνες κατοίκους τοῦ ἄκρου τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου καὶ ὅτι εἶναι πιθανὸν τὸ τελευταῖο ἀπὸ τὰ ἐλληνικὰ φύλα, οἱ Δωριεῖς, ποὺ ἦλθε στὴν Ἑλλάδα, νὰ κατέστρεψε τὶς Μυκῆνες (ἔφεραν καὶ τὸν σίδηρον μαζί τους) καὶ τὸν πολιτισμὸ τῆς.

Ἡ ἱστορικὴ καὶ πολιτιστικὴ παράδοση φαίνεται ὅτι διακόπηκε μετὰ τὴν πτώση τῶν Μυκηναίων· δὲν ὑπάρχουν πιά στοὺς σκοτεινοὺς αἰῶνες ποὺ ἀκολούθησαν, τὰ κολοσσιαῖα κτίσματα τῶν Μυκηναίων οὔτε ἡ λαμπρὴ τέχνη τῆς χρυσοχοΐας ἢ τῶν σκαλιστῶν δακτυλιολίθων. Παραδόξως ὀρισμένα κατάλοιπα τῆς ἐπικῆς ποιήσεως ἐπεβίωσαν εἰς τοὺς σκοτεινοὺς αἰῶνες ὅπου βρίσκονται οἱ ρίζες τοῦ καθαυτοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἔχει διαφορετικὰ στοιχεῖα νὰ προσφέρει. Ἡ πολιτικὴ του ὀργάνωση βασίζεται στὴν πόλη-κράτος καὶ εἰς τὸν νόμον, καὶ διεδόθη τότε καὶ τὸ ἐλληνικὸ συλλαβικὸ ἀλφάβητο. Οἱ Ἕλληνες μετὰ τὸν 8ον αἰῶνα ἔθεσαν τὰ θεμέλια τῆς ἔπειτα Ἑλληνικῆς πολιτικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς ζωῆς, δηλαδὴ τῆς φιλοσοφίας, τοῦ νόμου, τῆς φιλολογίας, τῶν μαθηματικῶν, τῆς Ἰατρικῆς, τῆς Ἀστρονομίας, καὶ τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ὁ ἐλληνικὸς αὐτὸς πολιτισμὸς ἐξελίχθηκε χωρὶς διακοπὴ ἀπὸ τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος ἕως σήμερα.

Πολὸ ξένο αἷμα ἦλθε στὴν Ἑλλάδα καὶ μὲ τοὺς ἀποικισμοὺς, Σικελικὸ, Λιβυκὸ ἢ Θρακικὸ (ἄς μὴν ξεχνοῦμε ὅτι καὶ ἡ μητέρα τοῦ Θεμιστοκλέους ἦταν Θραῖσσα), καὶ ἀπὸ τοὺς δούλους τοὺς ὁποῖους οἱ Ἕλληνες ἀπέκτησαν. Καθαρὸ ἐλληνικὸ αἷμα βιολογικῶς δὲν ὑπῆρχε ποτὲ· διότι ἡ ἀνάμιξη τῶν Ἑλλήνων μὲ ξένους ὅπως εἶπαμε ἔγινε τόσον εἰς τὴν προϊστορίαν των πρὸ τῆς καθόδου των εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅσον καὶ μετὰ τὴν κάθοδο καὶ ἐγκατάσταση τῶν Ἑλλήνων εἰς αὐτήν.

Τὸ αἷμα ὅμως δὲν ἔχει τὴν πρωταρχικὴ σημασίαν διὰ τὴν μετάδοση ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν τῆς «πολιτιστικῆς ἐθνικῆς» παράδοσης, ἀλλὰ τὴ βασικὴν σημασίαν ἔχει αὐτὴ ἡ «πολιτιστικὴ» παράδοση καὶ κυρίως ἡ γλῶσσα ἢ ὁποῖα παραδίδεται ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν. Ἔτσι βλέπομε ὅτι δίκιο εἶχεν ὁ Ἰσοκράτης ὁ ὁποῖος ἤδη τότε ἔλεγε: «Ἕλληνες εἰσὶν πάντες οἱ τῆς ἡμετέρας παιδείας μετέχοντες».

Τὴν μετάδοση αὐτὴ τῆς παράδοσης τῆς γλώσσας καὶ τοῦ βιολογικῶς ἀνάμικτου αἵματος ἀποκαλεῖ ὁ μεγάλος ἱστορικὸς Toynby μὲ τὸν Ἰνδικὸν ὄρον «Κάρμα», διότι

ούτε ὁ ὄρος ὑπῆρχε, οὔτε τὸ μεῖγμα αὐτὸ τὸ παραδιδόμενον ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν ἀνάμικτου αἵματος, πολιτισμοῦ καὶ γλώσσας ἦταν γνωστὸ εἰς τὴν Δύση.

Εἰς τὰ μεγάλα κέντρα ὅπου διδάσκονται τὰ ἀρχαῖα Ἑλληνικὰ γράμματα μὲ ἐπιτυχία, ὅπως π.χ. εἰς τὴν Ὁξφόρδη, ἡ διδασκαλία χωρίζεται εἰς δύο μεγάλες ἐνότητες.

Ἡ πρώτη περιλαμβάνει τὴν γλῶσσα καὶ τὴ φιλολογία, ἡ δευτέρα τὴν ἱστορία καὶ τὴ φιλοσοφία. Οἱ εἰδικές ἐπιστῆμες, καθὼς καὶ ἡ ὀφειλὴ τῶν συγχρόνων εἰς τὴν ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα δὲν περιλαμβάνονται εἰς τὰ κοινὰ μαθήματα τῶν κλασικῶν σπουδῶν, εἶναι ἐργασίες πάντοτε μεταπτυχιακές. Τέτοιαι μελέται ἀφοροῦν τὴν ἀρχαία Φυσικὴ, τὰ Μαθηματικά, τὴ Βιολογία, τὴν Ἀστρολογία, τὴν Ἱατρικὴ. Τὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ τέχνη τὴν κατατάσσουν μὲ τὴ μελέτη τῆς ἀρχαιολογίας.

ΓΛΩΣΣΑ

Μεγίστη σημασία ἀποδίδεται εἰς τὴν ἐκμάθηση τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσας, μὲ βάση τὴν διδασκαλία τῆς Ἀττικῆς διαλέκτου τοῦ 5ου καὶ τοῦ 4ου αἰῶνα π.Χ. εἰς τὴν ὁποίαν προστίθενται καὶ ὀλίγα στοιχεῖα τῆς Ἰωνικῆς διαλέκτου, ὥστε νὰ μποροῦν τὰ παιδιὰ νὰ διαβάζουν πιὸ ἀνετα τὸν Ὅμηρον καὶ τὸν Ἡρόδοτον.

Γιὰ τὴν γλῶσσα συμφωνοῦν μὲ τὴν ἄποψη τοῦ Wilhelm von Humboldt, τὴν ὁποίαν ἐξέφρασε ὅταν ἴδρυσε τὰ πρῶτα γυμνάσια εἰς τὴν Πρωσσία. Ὁ von Humboldt ἔθετε ὡς βάση τῆς ἐκπαίδευσης τὴν διδασκαλία τῶν δύο κλασικῶν γλωσσῶν, λατινικῆς καὶ Ἑλληνικῆς καὶ ἐπίστευε ὅτι ἡ μελέτη τῶν νεκρῶν αὐτῶν γλωσσῶν προάγει τὴν μνήμη, τὴν κρίση καὶ τὴν φαντασία τῶν μαθητῶν, ἀνεξαρτήτως τῆς μελέτης τῶν φιλολογικῶν, οἱ ὁποῖαι εἶναι γραμμένες εἰς τὶς γλῶσσας αὐτές.

Ἀπὸ τὶς διαλέκτους τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσας πού τόσον πλατιά διαδόθηκε μὲ τοὺς ἀλεπάλληλους ἑλληνικοὺς ἀποικισμοὺς καὶ ἀργότερα μὲ τὶς κατακτήσεις τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἡ ἀρχαία Ἀττικὴ διάλεκτος εἶναι ἐκεῖνη πού ἔχει τὴν μεγαλύτερη σημασία.

Ἡ ἐπιβολὴ τῆς Ἀττικῆς διαλέκτου στοὺς Ἕλληνας ὀφείλεται σὲ δύο κυρίως λόγους, στὴν πολιτικὴ δύναμη τῆς Ἀθήνας τὸν 5ον αἰῶνα, καὶ στὴν μακροχρόνια πολιτιστικὴ τῆς ἀκμὴ.

Στὴν Ἀθήνα τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνα, στὸ «πρυτανεῖον» αὐτὸ «τῆς σοφίας τῆς Ἑλλάδος», μαζὶ μὲ τὴν πολιτικὴ ἀνθηση παρουσιάσθησαν καὶ διασταυρώθησαν καὶ πολλὰ φιλοσοφικά, καλλιτεχνικά καὶ λογοτεχνικά ρεύματα καὶ ἔδωσαν στὸν Ἀττικὸ λόγο, πεζὸ καὶ ἔμμετρο, τὴν ἰδιότυπὴ ἐκεῖνη ἀκρίβεια, πειθαρχία καὶ πολυμορφία πού θεωρεῖται μοναδικὴ στὶς γλῶσσες τοῦ κόσμου. Καὶ τοῦτο βέβαια ὀφείλεται κυρίως στοὺς μεγάλους Ἀθηναίους συγγραφεῖς πού ἔκαμαν τὶς σημασίες τῶν λέξεων ἀκριβέστερες καὶ πλουσιότερες, τὶς μεταφορὰς εὐρύτερες καὶ χαριέστερες, καὶ ἔδωσαν στὴ γλῶσσα τὴν

δυνατότητα να παρουσιάζει κάθε έννοια με πλαστική χάρη και να εκφράζει τα συναισθήματα με ζωντάνια.

Και πρέπει και πάλι να τονίσουμε ότι σέ όλα αυτά οί 'Αθηναίοι ήσαν δημιουργικοί και όχι μιμητές άλλων, όπως ήσαν οί Ρωμαίοι μιμητές τών 'Ελλήνων ' ήσαν εκείνοι που έφάρμοσαν πρώτοι όλα τὰ τεχνικά μέσα –τὴν αντίθεση για να εξάρουν τις έννοιες, τὸν έμπερίοδο λόγο, τὴ ρυθμική διάρθρωση τών κώλων κ.λπ.– που ανέπτυξαν σέ ὕψιστο σημεῖο τὸν 'Αττικὸ λόγο, στὸν ὁποῖο γράφτηκαν τὰ κλασικά ἀριστουργήματα που χιλιετίες στάθηκαν σὰν πρότυπα τέχνης και ὁμορφιάς.

Τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (404 π.Χ.) με τὴ νίκη τῆς Σπάρτης μπορεῖ να ἔφερε τὸ τέλος τῆς πρώτης μεγάλης πολιτικῆς ἡγεμονίας τών 'Αθηναίων, δὲν ἐπηρεάσε ὅμως τὴν πνευματική, καλλιτεχνική, ἐμπορική και ναυτική ὑπεροχή τους. "Ἐτσι, τὸν 4ον αἰώνα, ἡ ρητορική και ἡ φιλοσοφία διδάχτηκαν με εὐρύτατη ἀπήχηση στὶς περίφημες και πολυφοίτητες σχολές τών 'Αθηναίων –τοῦ 'Ἰσοκράτους, τοῦ Πλάτωνος, τοῦ 'Αριστοτέλους και άλλων– και ἡ ἀκμή τους συνετέλεσε πολὺ ὥστε να ἐξαπλωθεῖ ἀκόμη περισσότερο ἡ μίμηση τῆς 'Αττικῆς διαλέκτου. Λίγο-λίγο ἔγινε χωρὶς καμμία ἐπίσημη ὁμολογία ἡ κατ' ἐξοχὴν ἑλληνική γλώσσα.

Βασικός σταθμὸς στὴν ἱστορία και στὴν θριαμβευτική ἐξάπλωση τῆς ἀττικῆς διαλέκτου ἦταν ἡ ἐπικράτηση τών Μακεδόνων μετὰ τὴν μάχη τῆς Χαιρωνείας (338 π.Χ.) και ἡ ἀπόφαση τοῦ Φιλίππου Β' να διαλέξει τὴν ἀττικὴ μορφή τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας ὡς τὴν ἐπίσημη γλώσσα τῆς αὐτῆς και τοῦ κράτους του, παραμερίζοντας τὴν ἀκατέργαστη και λίγο γνωστή στοὺς "Ἐλληνες μακεδονική διάλεκτο.

Τὴν ἀπόφαση αὐτή, που ἦταν σύμφωνη με τὸ θαυμασμὸ τῆς Μακεδονικῆς αὐτῆς για τὴν 'Αθήνα ἀπὸ τὴν ἐποχή τοῦ 'Αρχελαίου (413-399 π.Χ.), τὴν πῆρε ὁ Φίλιππος, γιατί εἶχε διαπιστώσει ὅτι ἡ 'Αττικὴ διάλεκτος ἦταν ἡ εὐρύτερα διαδεδομένη και εὐκολότερα ἀντιληπτή μορφή γλώσσας στὸν 'Ελληνικὸ κόσμο, τοῦ ὁποῖου τὴν ἡγεσία εἶχε φιλοδοξήσει να ἀναλάβει.

Στὰ βήματα τοῦ Φιλίππου ἀκολούθησαν ὁ 'Αλέξανδρος, οἱ διάδοχοι και οἱ ἐπίγονοι, και αὐτὸ ἐξασφάλισε στὴν 'Αττικὴ διάλεκτο ὄχι μόνο τὴν ἀδιαφιλονίκητη ἐπικράτηση στὸν 'Ελληνικὸ κόσμο, ἀλλὰ και τὴ νέα μεγάλη ἀποστολή της, να γίνει δηλαδή ἡ βάση τῆς λεγομένης Κ ο ι ν ῆ ς, τῆς *lingua franca* ὁλόκληρου τοῦ 'Ελληνιστικοῦ κόσμου, 'Ασιατικοῦ και Εὐρωπαϊκοῦ.

'Ἡ τεράστια ἐπέκταση τοῦ 'Ελληνισμοῦ στὴν 'Ασία και στὴν Βόρειο 'Αφρική μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Μεγάλου 'Αλεξάνδρου (323 π.Χ.), και ἡ ἴδρυση σὲ χῶρες «βαρβαρικῆς» σπουδαίων διοικητικῶν, στρατιωτικῶν, ἐμπορικῶν, ἐπιστημονικῶν και ἐκπολιτιστικῶν κέντρων, συνετέλεσε ὥστε ἡ 'Αττικὴ, ἡ ἐπίσημη γλώσσα τών 'Ελληνιστικῶν ἐκείνων βασιλείων, να ἐξαπλωθεῖ εὐρύτατα.

Και, όπως κάθε γλώσσα που εξαπλώνεται πέρα από τα όρια που γεννήθηκε σε λαούς με άλλα ήθη και άλλο πολιτισμό, παθαίνει μεγάλες αλλοιώσεις, έτσι και η Ἀττική διάλεκτος έπαθε πολλές μεταβολές στην προφορά, τή γραμματική, τή σύνταξη και τὸ λεξιλόγιό της. Τὸ «πολυσύνθετο ἐκεῖνο καλλιτέχνημα», όπως δικαίως έχει χαρακτηριθεῖ ἡ Ἀττική γλώσσα στὰ χέρια τοῦ Πλάτωνος ἢ τοῦ Δημοσθένους, δὲν ἦταν δυνατόν νὰ τὸ καταλάβουν οὔτε νὰ τὸ μεταχειρισθοῦν μὲ εὐκολία ἄνθρωποι τόσο διαφορετικοὶ στὴ φύση, τὴν παιδεία και τὰ ἐπαγγέλματα ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους τῶν κλασικῶν χρόνων. Ἔτσι ἀναπόφευκτα ἀπλοποιήθηκε και ἔχασε τὰ ιδιωματικά, τὰ ιδιόρρυθμα και δυσμεταχειρίσιμα στοιχεῖα της, και προσαρμόστηκε στὶς ἀνάγκες αὐτῶν που τὴν μιλοῦσαν. Και δὲν πρέπει νὰ ξεχνοῦμε ὅτι κάθε γλώσσα που εξαπλώνεται δὲν δίνει μόνο, ἀλλὰ και παίρνει πολλὰ νέα στοιχεῖα ἀπὸ αὐτοὺς που κατακτᾶ γλωσσικῶς.

Ἔτσι στὴ Μέση Ἀνατολή, ἢ Κ ο ι ν ἢ Ἑλληνική μὲ βάση τὴν ἀρχαία Ἀττική διάλεκτο ἀλλὰ και μὲ μερικά στοιχεῖα ἄλλων Ἑλληνικῶν διαλέκτων, και κυρίως τῆς Ἰωνικῆς, ἀναπτύχθηκε μεταξὺ τοῦ 300 π.Χ. και τοῦ 300 μ.Χ. σὲ μία ἐνιαία προφορική και γραπτὴ γλώσσα που ἐπικράτησε. Τόσο μάλιστα ἐπικράτησε στὴν Ἑλληνιστική Ἀνατολή, ὥστε ταξίδεψε πίσω στὴν Ἑλλάδα και ἐκτόπισε ὅλες τὶς ἀρχαῖες Ἑλληνικὲς διαλέκτους. Οἱ διάλεκτοι τῆς νέας Ἑλληνικῆς γλώσσας, μὲ τὴν ἐξαίρεση τῆς Τσακωνικῆς που διατηρεῖ πολλὰ στοιχεῖα τῆς Ἀρχαίας Δωρικῆς, εἶναι ὅλες καινούργιες, και ἀρχίζουν μὲ τὴν ἐπικράτηση στὴν κυρίως Ἑλλάδα τῆς Κ ο ι ν ἢ ς.

Και ἐπιβλήθηκε ἡ Κ ο ι ν ἢ Ἑλληνική, όπως μιλήθηκε και γράφτηκε στὴ Μέση Ἀνατολή, γιατί τὸ πολιτικό, οἰκονομικὸ και πνευματικὸ κέντρο τῆς Ἑλληνικῆς «Οἰκουμένης» εἶχε μετατοπισθεῖ μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἀπὸ τὴν κυρίως Ἑλλάδα στὴ Βόρεια Ἀφρική και τὴν Ἀσία.

Ἀπὸ τὸ 300 λοιπὸν περίπου π.Χ. ὡς τὸ 300 μ.Χ., ὅταν ἔγιναν ὅλες οἱ μεγάλες αλλοιώσεις στοὺς φθόγγους, τοὺς τύπους και τὴ σύνταξη τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας, μπορούμε νὰ ποῦμε πὼς ἔχομε τὴ μετάβαση ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα στὰ νέα Ἑλληνικά, γιατί μετὰ τὸ 300 μ.Χ. ἔμεινε ἡ γλώσσα σχεδὸν ἀναλλοίωτη.

Στὰ ἐπιτυχημένα κέντρα κλασικῆς παιδείας, παραλλήλως μὲ τὴν *per se* μελέτη τῆς γλώσσας ἢ διδασκαλία στρέφεται πρὸς τὴν ἀρχαία Ἑλληνική φιλολογία που εἶναι και τὸ *Cheval de Bataille* τῶν κλασικῶν σπουδῶν. Οἱ σπουδαστὲς γνωρίζουν σταδιακὰ τὰ ἀρχαῖα κείμενα και τὸ πνευματικὸ μεγαλεῖο τῶν ἀριστουργημάτων αὐτῶν, τὰ ὁποῖα ἐθαύμασε ὅλος ὁ κόσμος, ἀρχαῖος, μεσαιωνικὸς και νεώτερος. Καμμία ἄλλη φιλολογία δὲν έχει νὰ ἐπιδείξει ἀνάλογα ἀριστουργήματα.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

Δὲν εἶναι βέβαια δυνατόν σήμερα τὸ βράδυ νὰ προβοῦμε στὴν ἐξέταση καὶ τὴν ἐπὶ μέρους ἀνάλυση ὄλων αὐτῶν τῶν ἀριστουργημάτων, εἶναι ὅμως χρήσιμον νὰ προσέξομε ὀρισμένες βασικὲς ιδιότητες, οἱ ὁποῖες χαρακτηρίζουν τὴν ἑλληνικὴ φιλολογία, ποίηση καὶ πεζὸ λόγον, ἐκφράζουν μάλιστα καὶ τὸ πνεῦμα τῆς σύγχρονης τοῦς ἑλληνικῆς τέχνης.

Ἔχει μάλιστα λεχθεῖ ὅτι τὰ κοινὰ αὐτὰ γνωρίσματα τέχνης καὶ φιλολογίας εἶναι εὐκολότερον ἴσως νὰ τὰ παρακολουθήσομε εἰς τὴν ἑλληνικὴ τέχνη, διότι ἐκεῖ, ὅπως λέγει ὁ *Werner Jaeger*, ὑπάρχει ἀπευθείας ἐπαφὴ μὲ τὰ ἔργα, ἐνῶ μὲ τὴν φιλολογία ὑπάρχει πάντοτε ὁ πέπλος τῆς γλώσσας, ὁ ὁποῖος διὰ νὰ συρθεῖ ἀπαιτεῖται πολὺς χρόνος καὶ κόπος.

Πρὶν ὅμως ἔλθομε στὰ κυρίως χαρακτηριστικὰ τῆς κλασικῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας, πρέπει νὰ ἀναφέρομε δύο σπουδαιότατα ἀγαθὰ, ποὺ χάρισαν οἱ Ἕλληνες στὴν ἀνθρωπότητα. Πρῶτον εἶναι τὸ συλλαβικὸ ἀλφάβητο. Μπορεῖ νὰ εἶναι Φοινικικὴ ἢ καταγωγή του, ἀλλὰ ἔγινε εὐχρηστο καὶ ἐξαπλώθηκε εὐρύτατα, ἀφοῦ καὶ τὸ Ῥωμαϊκὸ λεγόμενον ἀλφάβητο εἶναι κατὰ κύριον λόγον Ἑλληνικόν, τὸ Εὐβοϊκὸν ἀλφάβητο, τὸ ὁποῖον ἔστειλε ἡ Κύμη μὲ τὴν ἀποικία τῆς *Cummae* εἰς τὴν Ἰταλία.

Δεύτερον οἱ Ἕλληνες ἔδωσαν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα ὅλους τοὺς φιλολογικοὺς τύπους διὰ τῶν ὁποίων ἐκφράστηκαν τὰ νοήματα καὶ τὰ αἰσθήματά της μέχρι σήμερα, τοὺς τύπους δηλαδὴ τῆς ποίησης, (ἔπος, λυρικὴ ποίηση καὶ δρᾶμα) καθὼς καὶ ὅλους τοὺς τύπους τῆς πεζογραφίας, φιλοσοφίας, ἱστοριογραφίας καὶ ρητορικῆς. Ἐκτοτε δὲν προσετέθη σχεδὸν τίποτε, ἐκτὸς ἴσως ἀπὸ τὴ λατινικὴ *Satura*.

Τὸ πρῶτο χαρακτηριστικὸ εἶναι τὸ ἀριστοκρατικὸ ἦθος της. Δὲν ὑπάρχει τίποτε τὸ χυδαῖο ἢ τὸ λαϊκιστικὸ ἢ τὸ φθηνὰ κολακευτικόν. Ἀκόμη καὶ ὁ Ἀριστοφάνης ἀποφεύγει τὴν χυδαιότητα παρόλες τὶς αἰσχρότητες καὶ τὶς βωμολοχίες τὶς ὁποῖες μεταχειρίζεται. Ἐκεῖ ἀκριβῶς φαίνεται ἡ μεγαλοφυΐα του.

Εἶναι καθαρὰ ἀριστοκρατικὸ τὸ πνεῦμα τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας καὶ ἡ ἐξέλιξί της ὑπῆρξε ὁμαλή, χωρὶς τὶς βίαιες ἀντιθέσεις ποὺ παρατηροῦμε π.χ. μεταξὺ ρομαντικῶν καὶ κλασικιστῶν ἢ μεταξὺ ρομαντικῶν καὶ τῶν νεωτέρων ρεαλιστῶν. Ἡ ποίηση ἀπὸ τὸ ἔπος προχώρησε ὁμαλὰ στὴ λυρικὴ ποίηση καὶ κατόπιν εἰς τὸ δρᾶμα καὶ εἰς τὸν πεζὸ λόγον, ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτον εἰς τὸν περιοδικὸ λόγον τοῦ Θουκυδίδη, καὶ φθάνει εἰς τὸν θεῖο Πλάτωνα. Διενέξεις βέβαια ὑπῆρχαν, ὅπως ἐκεῖνη μεταξὺ φιλοσοφίας καὶ ρητορικῆς –οἱ σχολές Πλάτωνος καὶ Ἰσοκράτους– καὶ ἀργότερα ἢ μεταξὺ Ἀσιανοῦ καὶ Ἀττικοῦ ὕφους, στὴ ρητορικὴ, καθὼς καὶ ἡ μεταξὺ τοῦ μακροῦ ἔπους καὶ σύντομου Ἀλεξανδρινοῦ ἐπυλλίου, ἡ λύση τῶν ὁποίων ἔγινε ἀργότερα εἰς τὴν Ῥώμη καὶ τὸν κύκλο τοῦ Αὐγούστου.

Δεύτερον ἀπὸ τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας, ἀλλὰ καὶ τοῦ ὅλου ἑλληνικοῦ πνεύματος, ὅπως εἶδαμε, εἶναι ὁ ἀ ν θ ρ ω π ι σ μ ὸ ς. Ὑπῆρχαν ἐπικὰ

ποιήματα και πρό της 'Ιλιάδας, ἀλλὰ κανένα μὲ τὴν ἀνθρώπινη γοητεία καὶ τὸ τραγικὸ στοιχεῖο, τὰ ὅποια μᾶς παρέχουν τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη.

Ἐπὶ ἤρχε βέβαια καὶ ἄλλη φιλολογία καὶ πολλὴ τέχνη εἰς τὸν κόσμον πρό της ἐμφάνισης τῆς ἐλληνικῆς. Εἰς τὴν Αἴγυπτο π.χ., τὴν Μεσοποταμία, εἰς τὴν Κρήτην, ἀλλὰ δὲν ἦταν τέχνη ἀνθρωπιστική. Παρουσίαζε τὴν λατρεία τῶν θεῶν, μάχες, πολιορκίες καὶ σκηνές ἀπὸ τὴν ἀγροτικὴ ζωὴ. Δὲν εἶχε τίποτε ποὺ νὰ κινήσει τὰ ἀνώτερα ἀνθρώπινα συναισθήματα καὶ νὰ ἐμπνεύσει τὴν ἀγάπη τῆς ὁμορφιάς, νὰ ἀνυψώσει τὸν ἀνθρώπο πάνω ἀπὸ τὸ ἡμερήσιο ἐπίπεδο ζωῆς.

Οἱ Ἕλληνες ἐγνώριζαν τὰ παλαιότερα ἀνατολικά ἔργα, ἰδίως τῆς τέχνης, ἀλλὰ ἀρνήθησαν νὰ ἀκολουθήσουν μὲ μιὰ εὐκόλη ἀπομίμηση, ὅπως εἶχαν κάνει οἱ Φοίνικες καὶ οἱ Ἑτροῦσκοι. Οἱ Ἕλληνες προχώρησαν ἐξανθρωπίζοντες τὸν μῦθο, καὶ δημιουργήσαν μία νέα τέχνη ποὺ μὲ τὸν καιρὸ κατάρκτησε ὅλον τὸν Δυτικὸν κόσμον.

Μιλοῦμε γιὰ τὰ ἀξιοθαύμαστα ἐπιτεύγματα τῶν Ἑλλήνων εἰς ὅλα τὰ πεδία, καὶ γιὰ τὸν ἀνθρωπισμὸν τους. Δὲν πρέπει ὅμως ποτὲ νὰ λησμονοῦμε καὶ τὴν προχριστιανικὴ σκληρότητα τῶν Ἑλλήνων, ἢ ὅποια τόσο παραδόξως συνεβάδιζε μὲ τὸν ἀνώτερο πολιτισμὸν τους.

Ἄς θυμηθοῦμε ὅτι δὲν ἐδίστασαν οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ τὴν νίκη τους κατὰ τῶν Αἰγινητῶν νὰ διατάξουν νὰ κόψουν ὅλους τοὺς ἀντίχειρες τῶν Αἰγινητῶν ἐρετῶν, γιὰ νὰ μὴν ὑπάρχει πλέον ναυτικὸ τῆς Αἴγινας, ἢ τὸν φόνον ἐν ψυχρῷ 4.000 αἰχμαλώτων ἀπὸ τοὺς Σπαρτιάτες μετὰ τὴν ἐν Αἰγὸς Ποταμοῖς ναυμαχίαν ἢ τὸ ψήφισμα τῶν Ἀθηναίων νὰ φονευθοῦν ὅλοι οἱ Μυτιληναῖοι ἄνδρες, ποὺ μόλις πρόφθασαν νὰ τὸ ἀνακαλέσουν, ἢ τὰ Κερκυραϊκά.

Τρίτον πρέπει νὰ τονισθεῖ ἡ ἐλληνικὴ ἀπλότης καὶ λιτότης ποὺ προχωροῦν χωρὶς περιστροφές εἰς τὸ κύριον θέμα (βέβαια δὲν εἶναι *naïvité*). Τί ἀπλούστερον τῆς δομῆς τῆς 'Ιλιάδας ἢ τῆς δομῆς τῆς Ἀντιγόνης ἢ τοῦ Οἰδίποδος Τυράννου τοῦ Σοφοκλέους. Ἡ ἀπλότης εἶναι συστατικὸν κάθε μεγάλης τέχνης. Ὁδηγεῖ τὸν ἀκροατὴ ἢ θεατὴ κατευθείαν εἰς τὸ βασικὸν θέμα χωρὶς νὰ τὸν συσκοτίσει μὲ μικρὰ δευτερεύοντα στοιχεῖα. Γνωστὴ καὶ χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἱστορία τοῦ ζωγράφου Πρωταγένη ὁ ὁποῖος εἶχε ζωγραφίσει ἓνα Σάτυρο καὶ δίπλα του μιὰ πέρδικα. Ὅταν παρατήρησε ὅτι οἱ θεατὲς πρόσεχαν τὴν πέρδικα περισσότερο ἀπὸ τὸν Σάτυρο, τὴν ἔσβησε ἀπὸ τὴν εἰκόνα.

Ἡ λιτότης φθάνει εἰς τὸ ἀνώτατον σημεῖον εἰς τὸ ἐλληνικὸν ἐπίγραμμα, ὅπως π.χ. εἰς τὸ πασίγνωστο ἐπίγραμμα τῶν Λακεδαιμονίων γιὰ τοὺς πεσόντες στὴ μάχην τῶν Θερμοπυλῶν.

«Ὁ ξεῖν' ἀγγέλλειν Λακεδαιμονίοις ὅτι τῆδε
κείμεθα τοῖς κείνων ῥήμασι πειθόμενοι».

Τί μπορούσε να είναι λιτότερο αλλά και συγκινητικότερο τοῦ ἐπιγράμματος τούτου.

Ἦ ἂν θέλετε παράδειγμα ἀπὸ τὸν Καλλίμαχο.

*«Δωδεκετῆ τὸν παῖδα πατὴρ ἀπέθηκε Φίλιππος,
ἐνθάδε τὴν πολλὴν ἐλπίδα Νικοτέλην».*

Κανένας συναισθηματισμὸς καὶ καμμία περιττὴ πληροφορία δὲν δίνεται, παρὰ μόνον ἐκεῖνο τὸ «τὴν πολλὴν ἐλπίδα» ποῦ τὰ λέγει ὄλα.

Τὰ φρικιαστικὰ πράγματα δὲν τὰ ἀποφεύγουν οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς, ἰδίως εἰς τὴν τραγωδία, ἀλλὰ ἔχουν τὴν ἱκανότητα νὰ τὰ παρουσιάζουν χωρὶς ἀπαισιοδοξία. Δείχνουν τὴν σκοτεινότερη πλευρὰ τῆς ζωῆς χωρὶς νὰ ἀφήνουν τὸν ἀκροατὴ ἢ τὸν θεατὴ μὲ αἴσθημα πικρίας ἢ ἀπογνώσως, ὅπως πολλοὶ σύγχρονοι ρεαλιστὲς μὲ τὰ ἔργα τους ποῦ πολλάκις ἐμπνέουν φρίκη καὶ ἀπόγνωση. Οἱ ἀρχαῖοι τὶς σκοτεινὲς σκηνὲς τὶς διακόπτουν πάντοτε μὲ κάποια φωτεινὴ ἢ ἀνθρώπινη ἀναφορά. Ἔτσι ὁ Ὅμηρος εἰς τὸ Ζ τῆς Ἰλιάδος, τὴν τραγικὴ σκηνὴ τοῦ ἀποχωρισμοῦ Ἐκτορος καὶ Ἀνδρομάχης τὴν διακόπτει μὲ τὴν διασκεδαστικὴ σκηνὴ τοῦ μικροῦ παιδιοῦ ποῦ φοβᾶται τὴν περικεφαλαία τοῦ πατέρα του. Καὶ ὁ Αἰσχύλος εἰσάγει τὶς σκηνὲς σφαγῆς τῶν Περσῶν εἰς τὴν ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας μὲ ἀναφορὰς εἰς τοὺς λευκοὺς ἵππους τῆς αὐγῆς, τὸν ἀφρὸ τῶν κουπιῶν ἢ τοὺς χοροὺς πρὸς τιμὴν τοῦ Διονύσου.

Ἀκόμη καὶ στὸ συναίσθημα τοῦ μόνιμου σωματικοῦ πόνου, ποῦ πρῶτος τὸν παρουσίασε στὴ σκηνὴ ὁ Σοφοκλῆς στὶς Τραχίνιες καὶ τὸν Φιλοκτήτη, κατορθώνουν νὰ ἀποφεύγουν τὴ φρίκη καὶ τὴν ἀποστροφή ποῦ ἐμπνέει.

Χαρακτηριστικὸ τῆς ἑλληνικῆς τέχνης καὶ φιλολογίας εἶναι, ὅπως εἴπαμε, ἡ ἀπλότης, ἡ ὁποία ἐπιτυγχάνεται ὅμως μὲ περίτεχνα μέσα. Παράδειγμα εἶναι ὁ Δωρικὸς κίων μὲ τὶς ραβδώσεις του καὶ τὸ φαρδύτερον μέσον, τὴν ἔνταση, γιὰ νὰ φαίνεται ἴδιος καὶ ἀπλός. Παράδειγμα τῆς περιτέχνου ἀπλότητος εἶναι βέβαια καὶ ὁ ὄλος Δωρικὸς ναός.

Χαρακτηριστικὰ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος εἶναι καὶ ἡ ἰ σ ο ρ ρ ο π ί α καὶ τὸ μ έ τ ρ ο ν, τὰ ὁποῖα προϋποθέτουν ἀναγνώριση τῶν ὀρίων τῆς μορφῆς καὶ τοῦ νόμου. Ἦ αὐστηρότης τῆς μορφῆς καὶ ἡ ὑποταγὴ τῆς εἰς τὸν νόμον, τὸν κανόνα, εἶναι ἀπὸ τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς ἀρχαίας φιλολογίας καὶ τέχνης.

Ἦ μορφή ἐνσωματώνει γιὰ τὴν τέχνην, τὸ ἰδεῶδες, «τὸ καλόν», τὸν ἰδεαλισμὸν ὅπως τὸν βλέπομε π.χ. εἰς τὴν ἀθλητικὴν τέχνην, ὅπου ἡ μορφή εἶχε πρωταρχικὴ σημασία. Αὐτὸ δὲν ἴσχυε μόνον εἰς τὰ ἀγάλματά τους ἀλλὰ καὶ εἰς τὴ ζωὴ, τὸν ζωντανὸ ἀθλητισμὸ, διότι, ἐὰν οἱ Ἕλληνες ἀθλητὲς ἐνεφανίζοντο, ἐπηδοῦσαν ἢ ἔτρεχαν, χωρὶς ρυθμικὴ τάξη καὶ ἀρμονία, ἀπεδοκιμάζοντο ἀπὸ τοὺς θεατὲς. Ἄς προσέξομε καὶ τὴ λέξη εὐμορφος, δηλαδὴ ὁ ἔχων «ώραία μορφή».

Ὁ ἰδεαλισμὸς παρουσιάζεται σὲ ὅλες τὶς φάσεις τῆς ἑλληνικῆς τέχνης καὶ φιλολογίας καὶ ἀπαιτοῦσε λεπτομερῆ καὶ πολυχρόνια ἐπεξεργασία. Γνωστὴ ἡ ἱστορία τοῦ

Πρωταγένη, ὁ ὁποῖος χρειάστηκε 7 χρόνια γιὰ νὰ τελειώσει μία ζωγραφιά. Ἡ λεπτότης καὶ ἡ λεπτομέρεια καὶ ὁ δαπανώμενος χρόνος φαίνεται ἀκόμη καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους δακτυλιολίθους καὶ τὰ νομίσματα.

Χαρακτηριστικὸ εἶναι ὅτι ἡ μορφή εἰς τὴν ἀνώτερη τέχνη καὶ φιλολογία –ἀπρόσωπος, ἄμορφη τέχνη δὲν ὑπῆρχε εἰς τὴν ἀρχαιότητα– ἀποφεύγει νὰ ἐμπνεύσει αἰσθησιακὰ αἰσθήματα κατώτερης σωματικῆς ἐπιθυμίας, ἀλλὰ ἐπιδιώκει τὴν πρόκληση ἀνωτέρων πνευματικῶν συναισθημάτων.

Ὁ Ἕλληνας συγγραφεὺς καὶ ὁ τεχνίτης δὲν μπορούσε νὰ ἐργασθεῖ χωρὶς τὴν λογικὴν του καὶ τὴν ἔννοια τῆς τάξεως καὶ τοῦ νόμου, πού τὸν ὀδηγοῦσε εἰς τὴν δημιουργίαν.

Τὴν ἑλληνικὴν φιλολογίαν καὶ τέχνην χαρακτηρίζουν ἐπίσης ὁ ρεαλισμὸς παράλληλα μὲ τὸν ἰδεαλισμὸν, οἱ ὁποῖοι μάλιστα πολλὰς φορὰς συμπλέκονται καὶ ἀλληλοσυμπληρώνονται. Ὁ ἰδεαλισμὸς εἶναι πολὺ μεγαλύτερος βέβαια εἰς τὴν παλαιότερη φιλολογία καὶ τέχνην, ἐνῶ ὁ ρεαλισμὸς αὐξάνεται μὲ τὸν καιρὸν, καὶ ὅταν φθάσῃ εἰς τὴν Ἀλεξανδρινὴν ἐποχὴν δεσπόζει. Ἡ πλοκὴ ρεαλισμοῦ καὶ ἰδεαλισμοῦ φαίνεται στὴν ἀκόλουθη ἱστορία.

Εἰς τὸν μεγάλον ζωγράφον τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνα, Ζεύξην, εἶχε ἀναθέσει ἡ πόλις τοῦ Κρότωνος νὰ παρασκευάσῃ τὴν εἰκόνα τῆς ὥραιας Ἑλένης, τῆς ὥραιότερης γυναίκας πού ἐγνώρισε ἡ οἰκουμένη. Ἐπειδὴ ὁ ζωγράφος δὲν ἱκανοποιόταν ἀπὸ τὰ μοντέλα πού τοῦ προτάθηκαν, ἐξέλεξε πέντε ὥραιότατες κόρες, καὶ ἀπὸ τὴν μία ἐπῆρε τὰ μάτια, ἀπὸ τὴν ἄλλη τὸ στόμα, ἀπὸ τὴν ἄλλη τὴν μύτη κ.ο.κ. καὶ ἐδημιούργησε εἰκόνα ὑπερόχου καλλονῆς, ἰδανικὴ καὶ ὄχι ἀληθινή. Πάντως ὅλα τὰ στοιχεῖα πού τὴν ἀπετέλεσαν ἦσαν γνησίως ρεαλιστικά. Ἀνῆκαν σὲ πραγματικὰς γυναῖκες. Τίποτε τὸ ἀφύσικον ἢ τὸ φαντασιώδες δὲν προσέθεσε, ἐκτὸς τῆς τέχνης τοῦ συνδυάζειν τὰ ρεαλιστικὰ στοιχεῖα πού ἐχρησιμοποίησε. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐπέτυχε τὸ «ἰδεῶδες» χωρὶς νὰ προσβάλλει τὴν ρεαλιστικὴν προτίμησιν πού ἔχει ὁ κοινὸς ἄνθρωπος.

Τέλος πρέπει νὰ ἀναφέρωμε ἀκόμη αὐτὸ πού τόσοι μεγάλοι φιλόλογοι ἐτόνισαν, τὸ Δημόσιον πνεῦμα τῆς ἑλληνικῆς ποίησης. Ὑπάρχει πάντοτε, ἀκόμη καὶ εἰς τὴν πιὸ προσωπικὴν λυρικὴν ποίησιν, ἓνα δημόσιον στοιχεῖον, ἓνα ἀντίκρουσμα δημόσιας εὐθύνης, ἀνάλογον μὲ τὸ ἀντίκρουσμα τοῦ ἀρχιτέκτονα ἢ τοῦ νομοθέτη. Ἀκόμη καὶ ὁ λυρικὸς ποιητὴς ὁμιλεῖ πάντοτε γιὰ συναισθήματα κοινὰ εἰς ὅλους, μὲ τὴν δικήν του βέβαια φωνήν, τὴν ὁποία θεωρεῖ προικισμένην. Δὲν ὁμιλεῖ γιὰ ἐξαιρετικὰ καὶ ἰδιότυπα προσωπικὰ συναισθήματα. Πρέπει νὰ ἔρθωμε εἰς τὸν Εὐριπίδην καὶ τοὺς Ἀλεξανδρινούς γιὰ νὰ τὰ βροῦμε αὐτά. Ἡ μεγάλη κλασικὴ ποίηση, τὸ ἔπος, ὁ Πίνδαρος καὶ ἡ τραγωδία (πλὴν τοῦ Εὐριπίδου) ὁμιλοῦν γιὰ κοινὰ πανανθρώπινα πράγματα μὲ τὴν ἰδιαίτερα προικισμένην φωνήν τοῦ ποιητῆ τους μὲ τὰ δικά του βιώματα.

Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀφήσουμε τὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ φιλολογία χωρὶς νὰ ἀναφέρομε τὴν βαθύτατη σοφία καὶ γνώση ζωῆς ποὺ τὴν χαρακτηρίζουν, καθὼς καὶ τὶς λαμπρὲς περιγραφὲς ποὺ μᾶς χαρίζει. Ποιὸς μπορεῖ νὰ ξεχάσει π.χ. τὴν περιγραφή τῆς πυρᾶς καὶ τῆς ταφῆς τοῦ Πατρόκλου εἰς τὴν Ἰλιάδα, ἢ τὴν περιγραφή τοῦ χειμῶνα ἀπὸ τὸν Ἡσίοδο ἢ τὴ Δανάη μὲ τὸν Περσέα νὰ πλέουν στὴ λάρνακα, ἀπὸ τὸν Σιμωνίδη, ἢ τὴν περιγραφή τῆς ἀρματοδρομίας ἀπὸ τὸν Σοφοκλῆ στὴν Ἠλέκτρα τοῦ δῆθεν θανάτου τοῦ Ὀρέστη στὰ Πύθια ἢ ἂν θέλετε ἀπὸ τὸν πεζὸ λόγο, ἀπὸ τὸν Θουκυδίδη τὴν ἀναχώρηση τῶν Ἀθηναίων γιὰ τὴ Σικελία, ἢ τὴν τελικὴ καταστροφή τους. Θὰ μπορούσαμε βέβαια νὰ προχωρήσουμε σὲ ἑκατοντάδες ἄλλες ἀλησμόνητες περιγραφὲς ποὺ μᾶς χαρίζει ἡ Ἑλληνικὴ φιλολογία. Δυστυχῶς δὲν ἔχομε χρόνον.

ΙΣΤΟΡΙΑ

Ἡ ἑλληνικὴ ιστοριογραφία γεννήθηκε ὅταν τὸ ἑλληνικὸ πνεῦμα ἐγνώρισε τὴν ἐπιστήμη. Ἀκολουθώντας τὸ παράδειγμα τῶν φυσικῶν φιλοσόφων χρησιμοποίησε τὸν πεζὸ λόγον ἀντὶ τοῦ ποιητικοῦ, καὶ ἔλαβε ἀμέσως κριτικὴ στάση ἀπέναντι τῆς μυθολογίας. Ἔτσι ἐδημιούργησαν οἱ Ἕλληνες καὶ τὴν «ἐπιστήμη τῆς Ἱστορίας».

Ὁ παλαιότερος ἀξιόλογος ιστορικὸς εἶναι ὁ Μιλήσιος Ἑκαταῖος, ὁ ὁποῖος ἔγραψε εἰς τὸν πεζὸ λόγον καὶ ὑπέβαλε τὴν «παράδοση» εἰς τὴν δοκιμασίαν τοῦ λογικοῦ. Αὐτὸν ἀκολούθησαν ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἔγραψαν τοπικὲς ἢ γενικὲς ἱστορίες, καὶ ὄχι μόνον τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ ἐπιτυχία τοῦ Ἡροδότου, τοῦ λεγομένου πατέρα τῆς Ἱστορίας, ὑπῆρξε βέβαια μεγίστη, ἀλλὰ ὁ τρόπος του καὶ τὸ ἀντικείμενό του, οἱ Περσικοὶ πόλεμοι, ἀπεῖχαν ἀπὸ τὰ πολιτικὰ κομματικὰ ἐνδιαφέροντα τῆς ἐποχῆς του. Ἀκολούθησαν οἱ κριτικοὶ ιστορικοὶ μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν μέγα Θουκυδίδη, τοῦ ὁποῖου ἡ ἀφήγησις κινεῖται σὲ τρία πεδία, ἕνα ἀντικειμενικό, τὴν καθαυτὴ ἀφήγησις τῶν πραγμάτων, καὶ δύο ὑποκειμενικά, ποὺ ἐκφράζουν τὶς ἀντίθετες γνώμες τῶν ἀντιπάλων, στίς δημηγορίες. Ὁ Θουκυδίδης ἔθεσε καὶ τὴν ὑπαρξὴ ἠθικῶν ἀρχῶν καὶ στὴν ἱστορία καὶ ὄχι μόνον πολιτικὴ σκοπιμότητα. Οἱ προπαγανδιστὲς τῆς Δημοκρατίας ἢ τῆς ὀλιγαρχίας ἀκολούθησαν, ὅπως π.χ. ὁ Κριτίας.

Παράλληλα, νέος κλάδος τῆς ιστοριογραφίας, τὰ ἀπομνημονεύματα, ἐνεφανίσθη μὲ τὸν Ἴωνα τὸν Χίο. Τὸν 4ον αἰῶνα ὁ Κτισίας ἔστρεψε τὸ ἐνδιαφέρον πρὸς τὴν περσικὴ ἱστορία.

Οἱ συνεχιστὲς του ἀκολούθησαν νέους ὁδηγούς, τὸν Σωκράτη, τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἰσοκράτη. Ὁ τελευταῖος μάλιστα ἔθεσε τὴν ἀρχὴν τοῦ Πανελληνισμοῦ, ἐνῶ ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Πλάτων ἐζήτησαν ἠθικὰ κριτήρια γιὰ τὴν πολιτικὴν.

Ὁ Ξενοφῶν καὶ ὁ Θεόπομπος συνεδύσαν τὶς δύο μεθόδους, ὁ δὲ Ἐφορος ἦτο ὁ πρῶτος ποὺ ἔγραψε πλήρη ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὰ μυθολογικὰ χρόνια ἕως τοὺς

Μακεδόνας. Ὁ Θεόπομπος ἐπεχείρησε ψυχολογικὴ ἀνάλυση τοῦ Φιλίππου εἰς τὰ Φιλιππικά του, τὸν ὁποῖον ἐχαιρέτησε ὡς δημιουργὸ τῆς ἐποχῆς του.

Ἀκολούθησαν οἱ ἑλληνιστικοὶ ἱστορικοὶ μὲ ἐπικεφαλῆς εἰς σπουδαιότητα βέβαια τὸν Πολύβιον, ὅπου φανερόνεται ἡ ἐπίδραση τοῦ ρητορικοῦ ἐγκωμίου στὴν ἱστοριογραφία. Ἄλλοι ἑλληνιστικοὶ ἱστορικοὶ ἔθεσαν ὡς σκοπὸ τους ὄχι μόνον τὴν ποιότητα καὶ τὴν ἀκρίβεια τῶν πληροφοριῶν, ἀλλὰ καὶ τὸ εὐανάγνωστο τῶν ἔργων τους.

Ἡ ἐπίσημη ἱστοριογραφία τῶν στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν ἐπιτευγμάτων τοῦ Ἀλεξάνδρου ἔγινε ἀπὸ τὸν Ἀριστόβουλον, τὸν Νέαρχο καὶ τὸν Πτολεμαῖο, ὑπεχώρησε ὁμως πρὸ τῶν ρομαντικῶν ἱστοριῶν τοῦ Καλλισθένους τοῦ Ὀνησικρίτου καὶ τοῦ Κλειτάρχου, πατέρα τῆς παραδόσεως ποὺ μᾶς ἔδωσε καὶ τὸν Πλούταρχο.

Ὁ Πλούταρχος εἰσήγαγε εἰς τὴν ἱστοριογραφία τὸν τονισμὸ τῆς προσωπικότητος μὲ τίς βιογραφίες του ποὺ ἐχρησίμευαν ὡς βάση παραιτέρω ἱστοριογραφίας.

Ὁ Τίμαιος καὶ ὁ Πολύβιος ἐξύμνησαν τὴν δύναμη τῆς Ρώμης καὶ τὰ κατορθώματά της, ὁ δὲ Φίλων συνέγραψε τὴν ἱστορία τῶν Ἑβραίων, γιὰ νὰ δείξει τὴν ὁμοιότητά τους μὲ τοὺς Ἕλληνας.

Τὴν ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς ἱστοριογραφίας ἐμεῖς δὲν τὴν διδασκόμεθα οὔτε εἰς τὰ σχολεῖα, οὔτε εἰς τὰ Πανεπιστήμιά μας.

Παράλληλα μὲ τὴν ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς ἱστοριογραφίας ἐξετάζονται λεπτομερῶς τὰ εἶδη τῶν πολιτευμάτων, τὸ οἰκονομικὸ ὑπόβαθρο καὶ ἡ Ἑλληνικὴ πολιτικὴ σκέψη, τῆς ὁποίας μεγαλύτεροι ἀντιπρόσωποι εἶναι ὁ Θουκυδίδης, ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης.

Ἐξετάζεται ἐπίσης καὶ τὸ μέγα ζήτημα τῆς «ἐλευθερίας», χωρὶς τὴν ὁποία δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει δημοκρατία. Διὰ τὴν ἐλευθερία, ὁ Περικλῆς εἶχε πεῖ τὸ ὠραῖο: «Μόνον πολεμοῦντες τὴν ἀποκτοῦμε, καὶ μόνον πολεμοῦντες τὴ διατηροῦμε».

Ἡ ἐλευθερία εἶναι, μᾶς λέγουν, ἢ μὴ ὑποταγὴ εἰς τὴν αὐθαίρετη θέληση τρίτου, καὶ ἐξασφαλίζεται μόνον διὰ τοῦ δημοκρατικοῦ νόμου, ὁ ὁποῖος ἀποδίδει δικαιοσύνην εἰς ὅλους καὶ ἐξασφαλίζει τὴν δημοκρατίαν. Στὸν νόμο ἐπάνω βασίσθηκε ἡ μεταμικηναϊκὴ πόλις-κράτος καὶ εἰς αὐτὸν ὀφείλονται τὰ μεγάλα ἐπιτεύγματα εἰς ὅλα τὰ πεδία. Ὑπῆρξε κατ' ἐξοχὴν ἑλληνικὸν δημιούργημα.

Μελετῶντες τὴν πολιτικὴ σκέψη τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων βλέπομε νὰ γεννῶνται πάμπολλα πράγματα ποὺ σήμερα θεωροῦνται κοινὰ καὶ αὐτονόητα εἰς τὸν πολιτικὸ βίω τῶν συγχρόνων κρατῶν, ὅπως π.χ. τὸ πολιτικὸ κόμμα, τὸ κοινοβούλιο, οἱ αἵρετοὶ ἄρχοντες ἢ ἡ κοινὴ γνώμη καὶ αὐτὰ τὰ δημιουργήματα τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, δὲν τὰ συναντοῦμε π.χ. εἰς τὴν Ἰνδικὴν πολιτικὴ παράδοση οὔτε εἰς τὴν Κινεζικὴν.

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Μεγάλη θέση τῶν κλασικῶν σπουδῶν ἀνήκει στὴ μελέτῃ τῆς φιλοσοφίας. Εἰς αὐτὴν βέβαια ἀπέδιδαν οἱ ἀρχαῖοι μεγίστη σημασία, διότι πίστευαν ὅτι φιλοσοφία εἶναι ἡ προσπάθεια νὰ κατανοήσομε τὴ φύση καὶ τὸν ἄνθρωπον, καὶ ὅτι κύριος σκοπός της εἶναι νὰ βρεθεῖ ὀρθὸς τρόπος ζωῆς καὶ νὰ προσηλυτισθοῦν οἱ ἄνθρωποι πρὸς αὐτόν.

Πατέρας τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας φέρεται ὁ Θαλῆς ὁ Μιλήσιος (περίπου 585 π.Χ.). Ἡ φιλοσοφία τῶν Μιλησίων κατέγινε μὲ τὴν φύση καὶ προσπάθησε νὰ ἐξακριβώσει ποῖα καὶ πόσα εἶναι τὰ συστατικά της καὶ πῶς λειτουργεῖ ὁ κόσμος. Ἔτσι ἄλλαξαν τὶς παραδοσιακὰς ἀπόψεις καὶ δημιούργησαν ἀναπόφευκτα σωρεῖαν προβλημάτων. Οἱ Ἕλληνες ἔθεσαν τὸ ζήτημα τῆς ὕλης, καθὼς καὶ προέβησαν εἰς τὴν ἀνάπτυξη τῆς γεωμετρίας, θέτοντες πρῶτοι καὶ τὸ περιβόητο ζήτημα τῆς μορφῆς.

Ὁ Πυθαγόρας, ἰδρυτὴς τῶν μαθηματικῶν, ἴδρυσε καὶ θρησκευτικὸν ὄμιλον εἰς τὴν μεγάλην Ἑλλάδα. Χρησιμοποίησε, ὅπως καὶ ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ Ἰατρικὴ, τὴν παρατήρηση καὶ τὸ πείραμα διὰ τὶς ἐρευνές του, καὶ ἐδίδασκε ὅτι ὁ καλύτερος καθαρισμὸς τῆς ψυχῆς εἶναι ἡ «ἐπιστημονικὴ μελέτη».

Ὅλοι οἱ πρῶτοι φιλόσοφοι ἐνδιαφέρθησαν διὰ τὴν μορφή καὶ τὴν κίνηση, ἀλλὰ πρῶτος ὁ Σωκράτης ἔκαμε τοὺς Ἀθηναίους νὰ καταλάβουν ὅτι τὸ σπουδαιότερον πράγμα εἶναι «ἡ ψυχῆς ἐπιμέλεια».

Κολοσσιαία ὑπῆρξε ἡ συμβολὴ τοῦ Πλάτωνος εἰς τὴν θεωρίαν τῆς γνώσεως. Τὸ περισσότερο καὶ σπουδαιότερον μέρος τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλάτωνος εἶναι τὰ περὶ ψυχῆς λεγόμενα, ἡ ὁποία ἐθεωρήθη καὶ ὡς πηγὴ πάσης κίνησης.

Ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ ὁποῖος γιὰ εἴκοσι χρόνια ὑπῆρξε μαθητὴς καὶ μέλος τῆς Πλατωνικῆς Ἀκαδημίας, ἔφερε χωρὶς νὰ τὸ θέλει καὶ τὸ τέλος τῆς ἐνιαίας φιλοσοφίας μὲ τὴν ἐπὶ μέρους καλλιέργεια τῶν εἰδικῶν ἐπιστημῶν, δηλαδὴ τὴν εἰδίκευση.

Ἡ γιγαντιαία αὐτὴ φιλοσοφικὴ μορφή εἶχε, ὡς γνωστόν, μοναδικὴ ἐπίδραση εἰς τὴν πνευματικὴν ἐξέλιξη τοῦ ἀνθρώπου.

Ἄς σημειωθεῖ ὅτι μεγίστη ἔμφαση στὴν διδασκαλία τῆς φιλοσοφίας δίδεται εἰς τὴν Πολιτεία τοῦ Πλάτωνος καὶ τὰ Ἠθικὰ Νικομάχεια τοῦ Ἀριστοτέλη.

Περίπου 1300 χρόνια μᾶς χωρίζουν ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ ἡ πρόσδος ἀπὸ τότε εἰς γνώσεις, τεχνικὴ καὶ πείρα ζωῆς εἶναι μεγίστη. Αὐτὸ θέτει τὸ εὐλόγο ἐρώτημα, γιατί ἐξακολουθοῦμε νὰ μεταχειριζόμεθα τὴν μελέτῃ τοῦ ἀρχαίου κόσμου ὡς μέσον ἐκπαιδύσεως ἢ ὡς μέσον ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν, καὶ δὲν μελετοῦμε τὰ δικά μας νεώτερα πράγματα, τὶς νεώτερες φιλολογίαις καὶ γλῶσσας, πὺν ἔχουν καὶ τόσο μεγάλῃ πρακτικῇ σημασίᾳ.

Πρώτον, όταν εξετάζουμε ένα θέμα με σοβαρότητα, ανατρέχουμε εις την ἀρχή του, εις τις ρίζες του, καὶ ὅ,τι ἀξιόλογο, πολιτιστικὸ ἢ καλλιτεχνικὸ θίξομε σήμερα τοῦ Ἀυτικοῦ πολιτισμοῦ, μᾶς γυρίζει πίσω εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας ἢ τοὺς Ῥωμαίους.

Δεύτερον: ὁ ἑλληνορρωμαϊκὸς πολιτισμὸς ἔχει διανύσει ὄλον τὸν κύκλον τῆς ζωῆς του, καὶ μπορεῖ νὰ μᾶς δώσει σαφεῖς ἀπαντήσεις εἰς ἐρωτήματα πού ὁ δικὸς μας πολιτισμὸς, δὲν μπορεῖ. Ἄς θυμηθοῦμε καὶ τὸν Θουκυδίδη πού λέγει ὅτι «ὄσον ἡ ἀνθρωπίνη φύση εἶναι ἡ αὐτή, οἱ ἴδιες αἰτίες θὰ προκαλοῦν τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα».

Τρίτον: εἶναι πολὺ σπουδαιότερο νὰ παρακολουθήσει κανεὶς μεγαλοφυεῖς ὅταν ἀνοίγουν νέους δρόμους σὲ νέα πεδία, παρὰ νὰ μελετήσῃ τοὺς συγχρόνους, οἱ ὅποιοι ἀπλῶς ἐξελίσσουν τῶν ἀρχαίων τὰ διδάγματα καὶ ὄχι πάντοτε ὀρθῶς ἢ μὲ τὸν ἴδιο τρόπο.

Τέταρτον: Εἰς πολλὰ θέματα ἔχουν οἱ ἀρχαῖοι νὰ ἐπιδείξουν τὰ ἀνώτατα ἐπιτεύγματα, περισσότερον προηγμένα ἀπὸ τοὺς νεωτέρους. Γι' αὐτὸ ἀκόμη σήμερον εἰς τὴν Ἀγγλίαν μεταχειρίζονται, γιὰ ὀρισμένα θέματα, τὰ ἴδια τὰ ἐγχειρίδια τῶν ἀρχαίων, μεταφρασμένα βέβαια, ὅπως π.χ. τὴν Γεωμετρίαν τοῦ Εὐκλείδου ἢ μερικὰ Σκωτικὰ πανεπιστήμια ἢ ἱατρικὲς σχολὰς ὀρισμένα κείμενα τοῦ Γαληνοῦ.

Πέμπτον: Οἱ ἀρχαῖες γλῶσσες πειθαρχοῦν καὶ βοηθοῦν τὴν σκέψιν καὶ τὴν ἔκφραση μὲ τρόπον πού δὲν τὸ κατορθώνουν οἱ νεώτερες.

Ἑκτον: Οἱ ἀρχαῖες γραμματεῖες ἔχουν νὰ μᾶς δώσουν ἓνα μεγάλο σῶμα πεζοῦ καὶ ἔμμετρου λόγου, ἀνάλογον τοῦ ὁποίου εἰς ποιότητα δὲν ἔχει καμμία ἄλλη φιλολογία νὰ ἐπιδείξει.

Ἑβδομον: Γιὰ μᾶς τοὺς Ἕλληνας εἶναι τὸ σπουδαιότερο μέρος τῆς πολιτιστικῆς μας κληρονομίας, καὶ δὲν δικαιούμεθα νὰ τὸ ἀμελοῦμε.

Ὀγδοον: Ὁ ἑλληνορρωμαϊκὸς πολιτισμὸς καὶ ὁ χριστιανισμὸς εἶναι ἡ βάση τοῦ κοινοῦ σημερινοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, καὶ καθὼς Εὐρωπαῖος ἢ Ἀμερικανὸς αἰσθάνεται ὅτι εἶναι καὶ ἰδικὸς του ὁ πολιτισμὸς αὐτός, μὲ τρόπον πού δὲν αἰσθάνεται π.χ. συγγένεια μὲ τὸν Ἰνδικὸ ἢ τὸν Κινέζικο πολιτισμό.

Ἡ ἐκπαιδευτικὴ δύναμις τῆς ὀρθῆς μελέτης τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὸ ὅτι ὁ ἐμπορικὸς καὶ ὁ βιομηχανικὸς Ἀγγλοσαξωνικὸς κόσμος σήμερα χρησιμοποιεῖ πτυχιούχους τῶν κλασικῶν σπουδῶν καὶ ὄχι τοὺς εἰδικούς, στίς ἐπιχειρήσεις του. Διότι ἔχει παρατηρηθεῖ ὅτι πολὺ συντόμως οἱ ἀπόφοιτοι τῶν κλασικῶν σπουδῶν γίνονται ἰκανότεροι τῶν εἰδικῶν. Καὶ εἰς τὸν πόλεμον, εἰς ὀρισμένους ὑπηρεσίες, ὅπως εἰς τὴν διάσπαση μυστικῶν κωδίκων ἢ τὴν μελέτην ὀρισμένων ἐπιχειρήσεων, ἀποδείχθησαν, κατὰ γενικὴν ὁμολογίαν, ἀνώτεροι τῶν ἄλλων.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τὰ λατινικὰ γράμματα, ὄχι βέβαια εἰς τὴν κλασικὴν τους μορφήν, ἐχρησιμοποιοῦνται τὸν Μεσαίωνα γιὰ τὴν διοίκηση καὶ εἰς τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν ἄλλὰ μόνον ὅταν ἡ ἀνθρωπότης ἤλθε σὲ ἐπαφὴ μὲ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, ἀπὸ

τὸν 13ον ἤδη αἰώνα ἀλλὰ κυρίως μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸ 1453, αἰσθάνθηκε ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὸ βᾶρος τῆς μεσαιωνικῆς ζωῆς. Αἰσθάνθηκε ὅτι ξαναγεννήθηκε, ὅτι ἦλθε ἡ Ἀναγέννηση.

Εἰς ὅλα τὰ πεδία τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τέχνης ἡ ἀρχαιότης ἐπιβλήθηκε καὶ ἔδειξε τὸν δρόμον τὸν ὁποῖον ἡ Δύση ἀκολούθησε. Πόσο δίκαιο ἔχει ὁ Shelley ὅταν λέγει ὅτι τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἐμπνέουν χωρὶς νὰ καταναγκάζουν καὶ ὠραιότατα εἶπε ὁ Jean Moréas, ὅτι ὅταν πλησιάζομε ἀρχαῖο ἑλληνικὸ μάρμαρο, αἰσθανόμεθα πὼς βλέπομε μία νέα αὐγή.

Ἄφου λοιπὸν εἶναι γενικὰ ἀναγνωρισμένο ὅτι ἡ κλασικὴ παιδεία προάγει τὴ δημιουργίαν τοῦ δημοκρατικῶς σκεπτόμενου πολίτη, τοῦ ὑπεύθυνου, ἐλεύθερου, ἀξιοπρεποῦς ἀνθρώπου, καὶ ὅτι ἡ ἀρχαία γραμματεία εἶναι γιὰ ἐμᾶς τοὺς Ἕλληνας τὸ σπουδαιότερον μέρος τῆς πολιτιστικῆς μας κληρονομίας, εὐχαρίστως χαιρετίζομε τὴν μελετωμένην ἐπαναφορὰ τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν εἰς τὸ Γυμνάσιον. Ἄς μὴ ἀπατώμεθα, τώρα τὰ παιδιὰ μὲ τὴν διδασκαλίαν τῶν Ἀρχαίων μόνον εἰς τὸ Λύκειον, δὲν μαθαίνουν τίποτε. Ἐχουν ἄλλωστε περάσει τὴν ἡλικίαν πού πρέπει κανεὶς, κατὰ τοὺς εἰδικούς, νὰ ἀρχίσει νὰ μαθαίνει τὶς νεκρὰς ἀρχαῖες γλῶσσας.

Τὰ τρία γυμνασιακὰ χρόνια πρέπει νὰ ἀφιερωθοῦν κατὰ πρῶτον λόγον εἰς τὴν μελέτην τῆς ἀρχαίας γλῶσσας μὲ συσχετισμὸν πρὸς τὰ νέα ἑλληνικά, τὰ ὁποῖα θὰ ἔχουν ἤδη διδαχθεῖ εἰς τὸ Δημοτικὸν σχολεῖον, γιὰ νὰ μπορέσουν, ὅταν φθάσουν εἰς τὸ Λύκειον, νὰ καταγίνονται καὶ νὰ ἀπολαύσουν τὴν ἀρχαίαν φιλολογίαν.

Μεγάλος λόγος γίνεται καὶ πάλιν γιὰ τὴν συνολικὴν διδασκαλίαν ὄλων τῶν περιόδων καὶ φάσεων τῆς ἑλληνικῆς γλῶσσας, διότι ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἀρχαία, μεσαιωνικὴ καὶ νεώτερη εἶναι μία καὶ ἐνιαία. Ἡ γλῶσσα εἶναι ἐνιαία, ἀλλὰ εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐπιβάλομε εἰς τὰ παιδιὰ τοῦ σχολείου τὸ ἔργον ὠρίμου γλωσσολόγου. Στοιχὸν μαθητὲς πρέπει νὰ διδαχθοῦν μόνον ἡ Ἀττικὴ διάλεκτος τοῦ 5ου καὶ τοῦ 4ου αἰώνα π.Χ. μὲ ὀλίγα στοιχεῖα τῆς Ἰωνικῆς διαλέκτου, γιὰ νὰ μποροῦν νὰ διαβάζουν τὸν Ὅμηρον καὶ τὸν Ἡρόδοτον, καὶ τὰ Νέα Ἑλληνικά τὰ χωρὶς ἀκρότητες καὶ ιδιωματοισμούς.

Τὸ ἐγχείρημα νὰ διδαχθοῦν ὅλες τὶς φάσεις τῆς Ἑλληνικῆς γλῶσσας μαζί, ἔχει ἤδη ἐπιχειρηθεῖ σὲ ξένα Πανεπιστήμια καὶ ἀπέτυχε. Ἄν ρίξομε μία ματιὰ στὸ λεξικὸν τῶν παπύρων τοῦ Preisigke, θὰ βεβαιωθοῦμε διὰ τὴν πολυτυπία τῆς κοινῆς καὶ γιὰ τὸ ἀδύνατον τῆς ἀπομνημονεύσεως ὄλων τῶν τύπων συγχρόνως ἀπὸ τοὺς μαθητὲς.

Ἄν γίνοντο σωστά τὰ ἐφικτά, ἡ διδασκαλία τῆς Ἀττικῆς διαλέκτου καὶ τῶν νεοελληνικῶν, θὰ δεῖτε ὅτι τὰ παιδιὰ καὶ τὴν Καινὴ Διαθήκην καὶ τὸν Παπαδιαμάντη θὰ διαβάζουν ἀνέτως, πράγμα τὸ ὁποῖον σήμερον δυστυχῶς δὲν συμβαίνει.